

BRANJE SLIKANICE V FUNKCIJI RAZVIJANJA MULTIMODALNE PISMENOSTI / Doc. dr. Janja Batič /

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta

UVOD

Pomen pismenosti se je v zadnjih desetletjih zelo spremenil, saj se je izrazito spremenilo naše razumevanje pojma »besedilo«. Besedilo, kot pravita Hassett in Scott Curwood (2009, 270) »vključuje različne kode reprezentacije, združenimi elementi tiska, slik in oblikovanja«. Takšnemu besedilu, ki združuje različne kode sporočanja, pravimo multimodalno besedilo. V šolskem prostoru so najpogosteje prisotna multimodalna besedila, kjer izrazito izstopata dva koda, in sicer jezikovni in vizualni. Jewitt (2008, 257) na primeru učnih materialov, kot so učbeniki, ugotavlja, da se je odnos med sliko in besedilom spremenil, saj »slike na strani ali na zaslону niso več ilustracija napisanega; pogosteje je neki pojav vpejlan in prikazan vizualno«.

Multimodalna besedila, ki se pojavljajo v šoli, se ne nanašajo zgolj na učbenike in druge učne materiale, poseben primer multimodalnega besedila, ki je pogosto prisoten v nižjih razredih osnovne šole, je slikanica. Izhajajoč iz ugotovitev znanstvene monografije z naslovom *Poetika slikanice*, v kateri smo raziskovalno pristopili k fenomenu slikanice, lahko povzamemo, da: (1) slikanica nagovarja bralce z literarnim in likovnim kodom, pri čemer je likovni del slikanice običajno večji od besedilnega, (2) besedilo običajno ne presega petih strani teksta formata A4, (3) je literarno besedilo razporejeno po vsej slikanici (Haramija in Batič 2013, 35).

SLIKANICA IN NJENE ZNAČILNOSTI

Haramija (Haramija in Batič 2013, 42–48) ugotavlja, da je v obliki slikanice lahko izdana poezija (lirska ali epska) ali proza. Glede na dolžino besedila pa Haramija poudarja, da je »možna le kratka proza, pri čemer so v otroški književnosti najpogostejše pravljice, pripovedke (povedke), kratke realistične in fantastične zgodbe, redkeje se

pojavljajo miti in basni« (Haramija in Batič 2013, 44).

Likovni del slikanice se nanaša na ilustracije v slikanici. Ilustracije so različno velike, zelo pogoste so enostranske in dvostranske ilustracije. Ilustracije so tudi del parabesedila (najdemo jih lahko na naslovnici, veznih listih in notranji naslovnici). Ilustratorji posegajo po različnih likovnih tehnikah in materialih ter z lastno likovno govorico prikažejo prizorišče (prostor dogajanja v ilustraciji vidimo, medtem ko ga besedilo v slikanicah običajno le omeni) in upodobijo dogajanje. Ilustratorji prikažejo literarne like in njihove vizualne značilnosti, pogosto pa tudi značaj. S spreminjanjem fokusa in zornih kotov pa ustvarjajo dinamiko in poudarjajo čustvena stanja literarnih likov.

Poseben fenomen slikanice je interakcija med besedilom in ilustracijami, ki je lahko različno intenzivna. V nekaterih ilustracijah se v ilustracijah ponovijo informacije iz besedila, v drugih pa ilustracije ustvarjajo nove informacije (prim. Nikolajeva 2003). Odnos med besedilom in ilustracijami ni le vsebinski, ampak tudi oblikoven. Ilustracije so lahko postavljene ločeno od besedila, lahko pa je besedilo postavljeno v ilustracijo (npr. na barvno enovite dele ilustracije) (prim. Haramija in Batič 2013).

V nadaljevanju bomo značilnosti slikanice predstavili na primeru slikanice Mojce Osojnik *HIŠA, ki bi rada imela SONCE*.

BESEDILO V SLIKANICI

Mojca Osojnik piše o hiši, ki živi sama v velikem mestu. Hiša prešteva vrabce, potepuške muce, prisluškuje zvokom iz ulice. Ker je sama, se pogovarja sama s seboj. Začne se spraševati, kaj je sonce, o katerem ljudje toliko govorijo. Sprašuje se, ali je živo, ali ima roke in noge, morda je podobno hiši. Razmišlja o

tem, ali ima sonce krila ali pa je morda kosmato. Ker sonca ni in ni, postaja vse bolj nesrečna. Nekega dne pa se vanjo naseli družina. Najprej pripeljejo vso pohištvo, nato pa hišo polepšajo z novo barvo, zavesami in cvetličnimi lončki. Ko otroci zvečer zaspijo, hiša spozna, da ima končno svoje sonce. Mojca Osojnik (2001, brez paginacije) besedilo sklene z mislijo »Hiše pač niso zato na svetu, da bi živele same.«

Haramija (2012, 207) v monografiji Nagrajene pisave slikanico *HIŠA, ki bi rada imela SONCE* umesti med **klasične umetne pravljice** ter izpostavi, da je »antropomorfná hiša glavni književni lik«.

ILUSTRACIJE V SLIKANICI

Na **naslovnici** (slika 1) je upodobljen pogled na hiše. Kolaž fotografij (stavbe, avtomobil, drevesa, sončnice, posoda za cvetlice) je dopolnjen z naslikanimi ploskvami (senčnik, perilo na vrvi, drevesa, poslikane fasade). V zgornjem delu je na modrem nebu rumen krog z rdečim napisom (naslov dela) in pod njim ime avtorice (manjša pisava črne barve). Ilustracija se nadaljuje na hrbtno stran. **Vezni listi** niso poslikani, so modre barve. Sprednji in zadnji vezni listi se razlikujejo le po odtenku modre. Na **notranji naslovnici** je na modrem listu v zgornjem delu upodobljena mala hiša, ki jo v spodnjem delu prekriva napis (ime avtorice) in delno prekriva naslov dela (oboje v črni barvi). Mala hiša ima obliko vaške hiše (kraške, istrske) s stopnicami, ki vodijo do lesenih vrat. Besedilo je v ilustracijah postavljeno na neposlikane dele ali na enovite ploskve in se oblikovno prilagaja naslikanim podobam (npr. besedilo na tovornjaku). Pisava je črne barve, kadar je postavljena na svetlo ozadje, in bele, kadar je postavljena na temno ozadje. Velikost pisave se spreminja.

Mojca Osojnik je zgodbo prikazala v petnajstih dvostranskih ilustracijah,

ilustracije so preplet fotografij in narisanih ploskev. Pojavlja se tudi intrakonično besedilo, torej besedilo, ki je del ilustracij.

Slika 1: Naslovnica slikanice Mojce Osojnik *MIŠA, ki bi rada imela SONCE*

Prva dvostranska ilustracija: Na desni strani je v osrednjem delu upodobljena mala bela hiša, okoli nje se dvigujejo visoke stavbe.

Druga dvostranska ilustracija: Upodobljen je pogled na vhod male hiše z druge strani kot v predhodni ilustraciji. Ob hiši so upodobljene mačke,

vrabci in miši. Za hišo vozi rdeč avto. Dežuje.

Tretja dvostranska ilustracija: Približan pogled na ljudi pred hišo. Na levi strani se proti desni pomika ženska z dežnikom. Na desni strani je ženska z otrokom.

Četrta dvostranska ilustracija: Upodobljen je pogled od spodaj navzgor, kjer se odpira košček neba. Med hišami se suši perilo, deček spušča zmaja ...

Peta dvostranska ilustracija: Na levi strani je v zgornjem delu upodobljeno letalo, ki vozi proti desni. Na desni strani je upodobljeno mesto, nad katerim se dviguje hrib z gradom.

Šesta dvostranska ilustracija: Sonce je veliko rumeno bitje s človeškimi rokami in nogami in dolgim zavitim repom.

Sedma dvostranska ilustracija: Sonce je na nebu stoječa mala hiša rumene barve v zgornjem desnem delu

kompozicije. V spodnjem levem delu je upodobljen stolp z uro.

Osma dvostranska ilustracija: Sonce je žarnica s krili. Postavljeno je na levo stran, na desni spodaj je velik prestrašen pič.

Deveta dvostranska ilustracija: Sonce je velika rumena kosmata kroglja.

Deseta dvostranska ilustracija: Dve črni strani, v kateri je postavljeno besedilo v beli pisavi.

Enajsta dvostranska ilustracija: Upodobljen je pogled ljudi, ki na palicah držijo vsak svoje sonce. V spodnjem levem delu je do prsi upodobljena deklica, ki na palici drži rumenega prašiča s krili. Za njo je mačka (na palici ima ribo), par (držita srce) in ženska (drži školjko). Na levi strani je moški s klobukom, v roki drži rumeno uro, ob njem pes (drži kost). V ozadju deček (drži žogo).

Dvanajsta dvostranska ilustracija: Čez dve strani je upodobljen približan

Kaj opazimo	Kaj bi lahko to pomenilo	Posledice

Tabela 1: Serafinijeva tabela za branje slik (2011, 344)

Kaj opazimo	Kaj bi lahko to pomenilo	Posledice
Nasprotje med žarečimi toplimi rumenimi ploskvami in sivimi, ubitimi toni v slikanici.	Kar hiša povezuje s soncem, je naslikano v toplih barvah. Tople barve so barve sonca, ognja, bližine.	Kaj je hiša in kaj pomeni dom? Ideja doma lahko povežemo s toplino. Sonce in toplo rumeno barvo lahko razumemo kot metaforo za družino, pripadnost, varnost ...
Združevanje naslikanih elementov s fotografijami. Združevanje različnih vizualnih podob, npr. angleška telefonska govornica, kraška hiša, sodobno pohištvo, star model avta.	Vključevanje elementov iz različnih krajev in časovnih obdobj.	Univerzalnost sporočila. Ideja doma in topline je vrednota, ki ni vezana na kraj ali čas.

Tabela 2: Serafinijeva tabela za branje slik (2011: 344) s konkretnim primerom iz obravnavane slikanice

pogled na malo hišo (del fasade). Okna razpadajo, stena poka. Upodobljene so še miši, pajka in pajčevina.

Trinajsta dvostranska ilustracija: Pogled na tovornjak, s katerega delavci odnašajo pohištvo v malo hišo (upodobljena je v zgornjem levem delu).

Štirinajsta dvostranska ilustracija: V desnem delu je upodobljena mala hiša, sedaj rumene barve, z novimi stanovanjci (družina: deček riše sonce na vrata, deklica sedi na stopnicah, mama nosi cvetlice ...). Za hišo se na levi odpira pogled na cesto in parkirani avtomobil, pred hišo so cvetlice.

Petnajsta dvostranska ilustracija: Približan pogled na hišo, ki jo osvetljuje ulična svetilka. Pred vhodom sta mački in vaza s cveticami. Skozi okno se v notranjosti odpira pogled na posteljo s tremi otroki, ob kateri stojita starša.

BRANJE SLIKANICE

V kontekstu branja slikanic v šoli moramo ugotoviti, da ima bralna pismenost

prednost pred vizualno pismenostjo in da je primarni problem branja multimodalnih besedil in razvijanja večrazsežne pismenosti pravzaprav problem vizualne (ne)pismenosti.

Za (celostno) branje multimodalnega besedila je pomembno, da preberemo besedilo in si natančno ogledamo ilustracije. Branje besedila v slikanici običajno poteka linearno, torej od leve proti desni, pri slikah pa se mora bralec ustavljati. Slikanice zahtevajo večkratno branje, saj v prvem branju ne opazimo vseh podrobnosti v ilustraciji. Kadar odrasli bralec bere otroku, je osredotočen na besedilo, medtem ko otrok posluša (literarni kod) in običajno natančno opazuje ilustracije (likovni kod). Pri branju slikanice Sipe (1998, 101–103) izpostavi teorijo transmediacije, ki govori o prevajanju enega znakovnega sistema v drugega. Ko beremo slikanice, se premikamo od znakovnega sistema besedila k znakovnemu sistemu ilustracij, pri tem pa besedilo interpretiramo glede

na ilustracije, ilustracije pa glede na besedilo (prav tam).

Serafini (2011) je oblikoval tabelo, s katero si lahko pomagamo pri branju slik v multimodalnem besedilu (tabela 1).

Pogovor ob sliki v multimodalnem besedilu izhaja iz tega, kar učenci najprej opazijo. Pri tem jih je treba opozoriti na likovne elemente, saj, kot pravi Serafini (2011, 344), »*usmerjanje pozornosti učencev k likovnim elementom, ki sestavljajo vizualno podobo (npr. linija, oblika, vzorec, tekstura, barva) zagotavlja osredotočenost in pri učencih razvija besedišče za razpravo o tem, kako zaznavamo in interpretiramo različne vizualne elemente*«. Ko učenci opazijo, kaj je na sliki, se pogovor nadaljuje v iskanje pomenov, pri tem Serafini (2011, 345) posebej poudari izkušnje učencev in pravi: »*Drugi stolpec zahteva od učencev, da s svojimi izkušnjami in znanjem proučijo, kaj bi [opaženi, op. avtorja] elementi lahko pomenili*«. Na koncu sledi umeščanje pomena v, kot pravi Serafini (2011, 345), širše »*sociokulturne kontekste, v katerih pomeni nastajajo*«. Poudariti moramo, da mora učitelj prvi prebrati slikanico celostno, preden jo prebere skupaj z učenci. Tabela, ki jo priporoča Serafini, pa mu pri tem lahko služi kot opora za odkrivanje novih pomenov.

ZAKLJUČEK

Branje slikanic zahteva branje besedila, branje slik in raziskovanje, kako slike spreminjajo pomen besedilu in kako besedilo spreminja pomen slikam.

Mojca Osojnik z nekaterimi elementi v ilustracijah nakaže čas tako, da postavi v naslovnico fotografijo avtomobila (»fičo«), v eni od ilustracij je na parkirišču fotografija avtomobila (»hrošč«). Tudi naslikani avtomobil, ki se pojavi v drugi dvostranski ilustraciji, asociira na preteklost. Pohištvo, ki ga prenašajo v trinajsti ilustraciji, je sodobno. Dogaňanje ni omejeno na krajevno določen prostor. Avtorica vključi fotografijo angleške telefonske govornice, postavi mesto v peti dvostranski ilustraciji asociira na Ljubljano (nad mestom

se dviguje hrib z gradom). S sopostavljanjem nezdružljivih elementov za opisovanje časa in prostora avtorica poudari univerzalnost sporočila. V ilustracije je vključeno intraikonično besedilo (npr. »hotel«, »cirkus«, »thelephone«, »P za vozila z dovolilnico«). V ilustracijah so upodobljeni liki, ki jih avtorica v besedilu ne predstavi (npr. deček z zmajem v četrti ilustraciji). V ilustracijah avtorica z likovno govornico prikaže, kako se hiša spremeni v dom oz. v hišo s soncem. Najprej je hiša bela, prazna, okoli nje se potikajo potepuške mačke. Na koncu, ko se v njo naseli družina, je hiša rumene barve (topla barva), cvetje je na oknu in pred vhodom, pred vrati sta dve, najbrž udomačeni mački. Prav tako lahko opazimo spreminjanje fokusa, s katerim avtorica v začetnih ilustracijah poudarja majhnost in osamljenost hiše, v zadnji ilustraciji pa izrazito približan pogled (skozi okno je videti srečno družino). Dinamiko v slikanici avtorica ustvarja z upodabljanjem hiše z različnih strani ter spreminjanjem zornih kotov v ilustracijah.

Ob predstavljenem primeru lahko vidimo, da ilustracije v slikanici ne osvetlujejo besedila, ampak soustvarjajo pomen. Zato je slikanica multimodalno besedilo, ki zahteva posebno, celostno branje slik in besedila. Takšno branje lahko imenujemo tudi multimodalno branje. Z branjem multimodalnih besedil lahko pri učencu razvijamo multimodalno pismenost, vendar je pogoj zanjo, da učitelj ob branju slikanic sam raziskuje odnos med besedilom in sliko. Vprašanja, ki jih postavlja učencem po branju, morajo biti usmerjena v prebrano in videno v slikanici ter v iskanje pomenov, ki so posledica sporočanja z literarnim in likovnim kodom slikanice.

Literatura

- Haramija Dragica (2012) *Nagrajene pisave, Opusi po letu 1991 nagrajenih slovenskih mladinskih pripovednikov*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc.
- Haramija Dragica in Batič Janja (2013) *Poetika slikanice*. Murska Sobota:

- Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc.
- Hassett Dawnene D. in Scott Curwood Jen (2009) Theories and Practices of Multimodal Education: The Instructional Dynamics of Picture Books and Primary Classrooms. *The Reading Teacher*, let. 63 (št. 4): str. 270–282.
- Jewitt Carey (2008) Multimodality and Literacy in School Classrooms. *Review of Research in Education*, (št. 32): str. 241–267.
- Nikolajeva Maria (2003) Verbalno in vizualno: slikanica kot medij. *Otrok in knjiga*, (št. 58): str. 5–26.
- Serafini Frank (2011) Expanding Perspectives for Comprehending Visual Images in Multimodal Texts. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, let. 54, (št. 5): str. 342–350.
- Sipe Lawrence R. (1998) How Picture Books Work: A Semiotically Framed Theory of Text-picture Relationships. *Children's Literature in Education*, let. 29 (št. 2): str. 97–108.

Vir

- Osojnik Mojca (2001) *HIŠA, ki bi rada imela SONCE*. Ljubljana: Mladinska knjiga, d. d.